

Sportunk történetéről – szaktörténész-szemmel

Zeidler Miklós: A labdaháztól a Népstadionig. Sportélet Pesten és Budán a 18–20. században. Kalligram, Pozsony, 2012.
351 oldal

Egy könyvet soha nem szabad a borítója alapján megítélni, ám annyit mégis lezögezhetünk, hogy *A labdaháztól a Népstadionig* című kötet „külsőleg” is kifejezetten tetszetős. Jó a színösszeállítás, a szöveg elhelyezése, a betűtípusok használata – s még egy adalék: remek ötlet, hogy a fedőlapon éppen minden idők leghíresebb magyar olimpikonja – bármiféle nemzeti önsajnálattal nélkül mondhatjuk: voltak ők jó páran – veti magát a távolugró-gödörbe. Somfay (Stromfeld) Elemér – aki nagybátyjának tudhatta a Tanácsköztársaság által felállított Vörös Hadsereg vezérkari főnökét, Stromfeld Aurélt – 1924-ben a párizsi olimpián önhibáján kívüli okból, kapitális technikai malőr következtében esett el az ötpróbázók bajnoki címétől. Ezüstöt vehetett „csak” át, noha mindenki tudta, hogy aranyat kellett volna, s ezzel az igazságtalansággal Somfay soha nem is tudott megbékélni, magára mint olimpiai bajnokra tekint(ett) haláláig és azon is túl (szó szerint, hiszen sírkövére¹ is ezt a titulust vésette). Önérzete folyton azt súgta neki, hogy őt ott és akkor teljesen kiszolgáltatott helyzetbe hozták, s ebben nem is tévedett: a magyar csapat vezetői nem álltak ki mellette. Hiába volt az óvás már akkoriban is bevett módszer a különféle műhibák, komplikációk orvoslására, diplomataink nem éltek vele. Tulajdonképpen érthető volt az ő gondolkodásmódjuk is: jobb a békeség, mondták, örüljünk, hogy egyáltalán itt lehetünk az olimpián. Tény: előzetesen sokan voltak, akik úgy vélték, az egykori központi hatal-

maknak (különös tekintettel a némely körökben fő háborús agresszornak kikiáltott Magyarországra) nem csak a '20-as, de a '24-es játékoktól is távol kellene maradniuk. Nem kellett, de a magyar résztvevők okkal érezhették magukat amolyan „megtúrt” vendégnek az eseményen, ráadásul a házigazda ország politikusai a korban nem épp hungarofón hajlamaikról voltak híresek.

Olyan történet ez, melyben egyszerre van része a sportnak és a politikának, s paradox módon épp ez a körülmény teszi – sokak szemében – periférikussá. Látszólag egyik területnek sem képezi fontos epizódját, hiszen mint politikai mozzanat elhanyagolható jelentőségű, sporteseményként pedig ilyen értelemben csak egy a sok közül, azzal ugyanis, ami a számokon, eredményeken, helyezéseken, azaz a statisztikákon és egyéb „száraz” tényeken túlmutat, a sportújságírás nem tud vagy nem akar mit kezdeni, de még a sporttörténetírás sem igazán – legalábbis az, amit napjainkban annak neveznek.

Mert mi is a sporttörténet? Ha szemantikailag elemezzük a szót, rájövünk, hogy elsődleges, kézenfekvő jelentésén (tudniillik a sportnak a története – kialakulása, fejlődése stb.) túl akár úgy is értelmezhető: történetírás, csak éppen a sport „szemüvegén” keresztül. (A sport kiváló ürügy lehet társadalmi, gazdasági vagy egyéb folyamatok ábrázolására.) Csakhogy azok, akiket eddig mi itt, Magyarországon sport(történet)írókként ismertünk, csak ritkán vagy egyáltalán nem „jutottak el” ilyen mélységekig, amit magyaráz, hogy ők – többségükben – inkább sorolandók az újságírók, mint a „valódi” szaktörténészek közé. (Siklóssy László,² Feleki László,³ Kő András,⁴ Török Péter⁵ – nagy

¹ Farkasréti temető, 26/1-2-79. Forrás: Névmutató – Budapest Főváros Levéltára. <http://www.bparchiv.hu/id-712-nevmutato.html>

² Dr. Siklóssy László: *A magyar sport ezer éve.* 1–3 köt. Budapest, 1928–1929.

³ Feleki László: *Kilencven perc.* Budapest, 1954.

műveltségű, magasan kvalifikált szakírók [voltak] ők, de nem történészek.) A többi kevesek (soraikban a „régii nagyokkal”, az olimpiák krónikásaival, mint Mező Ferenc vagy Keresztényi József⁶) történeti tárgyú munkássága rendkívül értékes – óriási mennyiségű adatot, statisztikát dolgoz fel és tesz közzé –, de nemigen haladja meg a sport kereteit. (Nota bene: dr. Mező *Az olimpiai játékok története* című művét⁷ a ’28-as játékok művészeti versenyén aranyéremmel ismerték el. Alighanem ez volt a magyar sporttörténetírás legnagyobb nemzetközi sikere.) Rajtuk kívül akadnak, akik a testkultúra, a testnevelés, a pedagógia (Földes Éva,⁸ Kun László⁹) vagy éppen a szociológia (Hadas Miklós,¹⁰ Szegedi Péter¹¹) oldaláról közelítik meg a sportot, s vannak, akik egy bizonyos sportág történetjére fókuszálnak (Dénes Tamás, Sándor Mihály¹²).

Láthatjuk, hogy sokan sokféleképpen nyúltak már ehhez a kolosszális témához az elmúlt évszázadban Magyarországon, ám mégis azt kell, hogy konstatáljuk: nem született még olyan kiadvány, amely valóban minden igényt kielégítően tárná fel a sport

és a történelem összefüggéseit, s valóban ezáltal a szó nemes értelmében vett sporttörténetté. *A labdaháztól a Népstadionig* révén azonban Zeidler Miklós minden eddiginél közelebb került ehhez.

A szerző gyakorló történész, fő kutatási területe a két világháború közti korszak revíziós politikája, irredentizmusa és diplomáciatörténete, ám nem kevésbé foglalkoztatja a 19–20. századi Magyarország sportkultúrája (az ELTÉ-n mindkét témakörben oktat). Sportvontatkozású publikációi elmaradnak ugyan a politikatörténetiektől (korábban egy önálló – kis terjedelmű –, sporttal kapcsolatos kiadványa jelent meg *Sportterek*¹³ címmel), de csakis mennyiségben. Szaktörténési igényesség tekintetében – és ez a lényeg – semmivel sem! Talán nem túlzás: sportról ilyen alaposan, körültekintően, a forráskritika követelményeit egy pillanatig sem szem elől tévesztve még nem írtak Magyarországon. Kikezdehetetlen módszerrel van megírva a könyv, amely levéltári forrásokban, korabeli sajtó- és könyvanyagokban bővelkedik, s az igen alapos bibliográfia sem hiányzik.

Legalább ekkora erény azonban a mű komplexitása. Átfogó képet ad a mai értelemben vett versenysport magyarországi meghonosodásáról, a szabadidősport elterjedéséről, ezek intézményesüléséről – egyszerűen mind ennél valójában sokkal többről. Könyvünkre nagyon igaz, hogy többet – jóval többet – ad, mint amennyit a téma ígér, s „teszi” mindezt úgy, hogy a feldolgozott kérdéskörök változatossága ellenére kiad a 18–20. századi Magyarország (a szerénykedő alcím szerint legalábbis Pest és Buda) társadalmáról egy szépen domboruló ívű történetet. (Ha regénnyel lenne dolgunk, azt is mondhatnánk, a cselekményvezetés lineáris.) Holott korántsem magától értetődő e tulajdonsága, hiszen a kötet öt különböző, egymástól lényegében független tanulmányból tevődik össze. A fejezetek

⁴ Kő András: *Kardélen, kardhegyen*. Budapest, 1986.

⁵ Aczél Endre – Török Péter: *Acélsodrony – Sport 1962–1989*. Budapest, 2012.

⁶ Keresztényi József: *Kis olimpiatörténet*. Budapest, 1988.

⁷ Dr. Mező Ferenc: *Az olimpiai játékok története*. Budapest, 1929.

⁸ Földes Éva: *Fejezetek a magyar testnevelés történetéből I.* Budapest, 1956.

⁹ Kun László: *Egyetemes testnevelés- és sporttörténet*. Budapest, 2009.

¹⁰ Hadas Miklós – Karády Viktor: *Futball és társadalmi identitás. Adalékok a magyar futball társadalmi jelentéstartalmának történelmi vizsgálatához*. Replika, 17–18. sz. (1995) 89–119.

¹¹ Szegedi Péter: *Az első cipőszinóránál kezdődött... A magyar hivatásos futball születése*. Korall, 2003. szeptember (13. sz.) 163–183.

¹² Dénes Tamás – Sándor Mihály: *Futballtörténelmi lecke – nem csak fiúknak*. Budapest, 2003.

¹³ Zeidler Miklós: *Sportterek*. Budapest, 2000.

azonban jól illeszkednek egymáshoz, nem zavaróak az átmenetek.

Az első tanulmány címe: *„Ember’ képét hordó Majom forma Lajhár”. Felvilágosodás-kori magyar nyelvemlékek a testgyakorlás hasznáról.* A figyelemfelkeltés kritériumainak maximálisan megfelelő cím egyértelműsíti: a modern sport kialakulásához vezető folyamat kezdeteit a felvilágosodás korában kell keresnünk. Nem megyünk tehát vissza az ókori olümpiai játékokig, ami persze csak abban az esetben lenne hiba, ha a sport egyetemes történetét kívánánk megírni a kezdetektől – erről azonban nincs szó. A felvilágosodás volt az az eszmrendszer – mutat rá a tanulmány –, amely kiengedte a „sportszellemet” a palackból – azt a szellemet, amely a „sötét középkor” hosszú évszázadai alatt az egyház testedzéshez való nem túl progresszív hozzáállása következtében volt oda bezárva. A humanizmus, de leginkább a felvilágosodás aztán minden falat lerombolt. A testi nevelés kérdése egyre inkább előtérbe került, mind többen szorgalmazták, hogy a fizikai felkészítés is legyen fontos része az otthoni, illetve az iskolai képzésnek. (A tanulmány címének némileg ellentmondva nem csupán magyar nyelvemlékekkel találkozhatunk itt, hogy mást ne mondjunk: a témába vágó Locke- és Rousseau-művek eredeti példányainak – vagy korabeli magyar fordításuknak – pár oldalát is láthatjuk mellékelt ábraként.) Mindenesetre mint oly sok minden, a felvilágosodás egészével együtt az újfajta testkultúra-mozgalom is késve érkezett Magyarországra területére, és ezt is – természetesen nem előzmények nélkül – a Legnagyobb Magyar virágoztatta fel itt. Ezzel a neveléstudományi, orvostörténeti és pedagógiai adalékokban gazdag első fejezetből átlépünk a másodikba (*Angol hatások a magyar sport kezdeteire*), mely a korai *all-round* sportemberek és a sokrétű sporttevékenységükkel példát mutató, romantizált figurák (Sándor Móric, Szekrényessy Kálmán) világába kalauzol el minket. Kiderül, hogy a modern magyar sportot – közvetve

vagy közvetlenül – gyakorlatilag a mágnások (Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Esterházy Miksa) keltették életre azzal, hogy időt és persze pénzt áldoztak egyesületek alapítására és fenntartására vagy éppen építkezésekre – közben akár dacolva a hatalmi önkénnyel is.

A *Clair Ignác testgyakorlati iskolája* a napóleoni háborúkat is megjárt francia vívómesterről szól, aki 1833-tól kissé korszerűtlen módszerekkel ugyan, de annál nagyobb lelkesedéssel tartott heti rendszerességű órákat fiúknak. „Testgyakorló és vívó” iskoláját pesti házának kertjében rendezte be. Ugyanitt felesége lányokkal foglalkozott, ami akkoriban mindenképpen újdonságnak számított, annak ellenére, hogy a leányok fizikai nevelésének igénye már száz évvel korábban is jelentkezett. Ezeken az oldalakon végigkövethetjük a Clair-familia magyar sportéletért tett folyamatos fáradozásait (mely a Pesti – később Nemzeti – Torna Egylet megalakulásában csúcspontot ért el 1863-ban), miközben a fejezet a 19. századi polgárosodás folyamatáról is mesél.

A *100-ak könyve. Magyarország legkedveltebb sportolói 1927-ben* teljes értékű szociológiai-társadalomtörténeti mű. Egy banálisnak tűnő esemény – a Nemzeti Sport legnépszerűbb sportolót kereső közönségszavazása, amely persze abban a korban unikálisnak számított – révén tudhatunk meg nagyon sokat a magyar lakosság hierarchizáltságáról. Elemezzük a „kedvencverseny” eredményeit, és kirajzolódik előttünk a két világháború közötti korszak Magyarországának bonyolult viszonyrendszerű (sport)társadalma. Ebben a táblázatok és diagramok tömkelegével súlyosbított fejezetben nem marad titokban semmi: megismerjük a honi klubok hierarchiáját, képet kapunk a sportolók és a szurkolók korabeli kapcsolatáról (e tekintetben valóban kiemelt fontosságú forrás ez a közönségszavazás); megtudjuk, melyik klub rendelkezett akkora „szavazóbázissal”, amely üdvöskéit képes volt a lista elejére repíteni. (A „versenyt” ugyanakkor – némi meglepetésre a

labdarúgókat is megelőzve – az előző évben Budapesten rendezett első úszó Európa-bajnokság hőse, Bárány István nyerte, de Somfay Elemér is előkelő helyen végzett.) Feltárul előttünk az is, hogyan aránylott egymáshoz a fővárosi és a vidéki, valamint a férfi és a női sport. (Egyik tekintetben sincs meglepetés: a listát a budapesti klubok képviselői, illetve a férfiak uralják – szó sem volt még olyan kiegyenlítettségéről, amelyet napjainkban tapasztalnánk hasonló szavazás esetén.) A szerző minden fellelhető adatot felhasznál a sportolókról, ennek eredményeként olyan – társadalomtudományi szempontból nagyon is fontos – statisztikák születtek, amelyeket másnak talán eszébe se jutott volna elkészíteni, még akkor sem, ha kiemelten foglalkozik a Horthy-korszakkal.

A kör bezárul, a könyv utolsó, egyben legerjedelmesebb tanulmánya (A Nemzeti Stadiontól a Népstadionig) végével eljutunk a jelenkorig. A cím remekül reflektál a 20. századi Magyarország politikai kettősségére, a „rezsimek jöttek-mentek”-módi okozta folytonos szemléletváltásokra. A dolgozat aztán végigköveti a nemzeti stadion hányattatott sorsát a több évtizeden át tartó tervstádiumtól egészen a második világháború utáni megvalósulásig, de kitekint a későbbi időkre is. A magyar sport – kiváltképpen a labdarúgás – a 19. század végi intézményszerűsüléstől számítva villámgyorsan kinőtte magát, s az 1910-es évekre már komoly igény mutatkozott egy több tízezres kapacitású aréna építésére. Az építkezést vagy legalábbis annak tervezését azonban nem első-sorban ez, hanem – nincs új a nap alatt – már akkor is egy esetleges világverseny-rendezés szándéka motiválta inkább. Az olimpiákra korán – komolyabban elsőként a 1916-osra – szemet vetett a magyar főváros, de csak nem sikerült elhozni az ötkarikás játékokat Budapestre – ha nem pályáztunk, akkor azért nem; ha pályáztunk, akkor nem nyertünk; ha nagy valószínűséggel nyertünk volna (1920), akkor pedig közbeszólt a háború. Ez az egyik oka annak, hogy miért nem sikerült a század első felében fölépíteni

az áhított stadiont. Másrészt az egymással keményen rivalizáló építésszek is képtelenek voltak dűlőre jutni a tervekkel szemben. Már a helyszín kijelölésében sem volt konszenzus: számos elképzelés látott napvilágot – kezdetben népszerű lehetőség volt a Vérmező, Klebelsberg Kunó kultuszminiszter a Pasarétet favorizálta, de komolyan felmerült a Margitsziget, Lágymányos vagy a régi lóversenytér is (végül, már egy másik rendszerben ez utóbbi lett a befutó). Sorra jelentkeztek az ismert és kevésbé ismert építésszek (Hajós Alfréd, Mattyók Aladár, Maróti Géza stb.) terveikkel, melyek közül a legimpozánsabb talán az volt, amelyet Bierbauer Virgil és Árkay Bertalan kettőse álmodott meg az óbudai Aranyhegyre. (Hajós a helyszín kijelölésében rugalmasnak mutatkozott, egyvalamiben viszont következetes maradt: az aranyhegyi tervet mindvégig ellenezte. Meg is kapta érte a magáét egy elvakult Bierbauer-fanatikustól, aki zsidó lobbival való vádaskodással megspékelt halálos fenyegetést postázott neki – lásd a levelet a könyvben!) Ám megegyezés csak nem született, az olimpia csak nem jött („be kellett érniük” a Pázmány Péter Tudományegyetem tricentenáriuma alkalmából Budapesten tartott főiskolai világbajnoksággal 1935-ben). Az aréna felhúzása így a következő rezsimre maradt, s a Népstadion, ha nem is éppen úgy, ahogy előzetesen eltervezték, de elkészült – a dolgozó nép és mindenekelőtt Rákosi Mátyás nagy dicsőségére. Az epilógus ezután még egészen napjainkig követi a legendás stadion által bejárt utat. Tanulságos tehát ez a fejezet (is), s túl azon, hogy jól illusztrálja a 20. századon átvonuló politikai viharokat, építészettörténeti csemegeként is szolgálhat.

Sokoldalú, színes olvasmány *A labdaházról a Népstadionig* – a cím nyilvánvalóan az ötödik tanulmány címének variációja, s utal a Metternich ellenállása miatt soha meg nem épült pesti labdaházra –, miközben kétséget kizáróan nevezhető valódi szaktörténeti munkának. (Itt kell megjegyezni, hogy aki a „szaktörténész”-t szitok-

szóként értelmezi, annak sem kell aggódnia: a tanulmányok olvasmányos stílusban írótak, sőt, a szerző helyenként finom iróniával is él, amire persze a – még igencsak gyerekcipőben járó – korabeli sportéletről szóló bájos történetek sokasága bőven ad alkalmat. Az átélhetőséget pedig tovább erősíti a gazdag képanyag, benne olyan „exkluzív” illusztrációkkal, mint a meg nem valósult Nemzeti Stadion különféle tervrajzai.) Történettudományi mű ez, beszél a magyarországi felvilágosodásról, a reformkorról, a polgárosodás folyamatáról, a 20. század politikai hullámairól, a művelődés- és társadalomtörténetnek alig akad olyan szegmense, amelyet ne érintene – s közben persze mindvégig a sport marad a középpontban. Erős a gyanú, hogy a sportról valahogy így lenne igazán érdemes írni. A magyar sportnak különösen kijárna ez, hiszen világviszonylatban mérve is igen sikeres és izgalmas múlttal bír. Manapság viszont inkább a válságáról szokás beszélni – nem minden

alap nélkül. Nem a történész tiszte az, hogy megmentse a magyar sportot, de bizonyos fokú felelőssége neki is van, már ha képes azonosulni a Széchenyinek tulajdonított, közismert aforizma által kifejezett szellemisséggel (Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent, és munkálkodhass a jövőn!). A felelőssége abban áll, hogy kideríti, mi és – főleg – miért történt, majd preconcepcióktól mentesen rögzíti, leírja azt. Ha a politikatörténetben vagy a gazdaságtörténetben ez így van (így kellene lennie), miért lenne másként a sportban? Minden jel arra mutat, hogy – a sportújságírók és statisztikusok munkáját messzemenőkéig elismerve és arra továbbra is számítva – a magyar sporttörténetírás ügyét igenis a sport iránt elkötelezett szaktörténészeknek kellene a kezükbe venni. Zeidler Miklós, úgy tűnik, elkezdte – várjuk a folytatást!

IFJ. PÁL JÓZSEF